

לענין הלכה

הערות מעשיות בהל' ט"ו בשבט ומצות התלויות בארץ

גליון זה מודפס לעורך לב המעיין בלבד ולא לסמוך עליו למעשה **גליון 299**

אות ו', משפטי ארץ ערלה פ' ב סעי' ב.

איך מודדים זמן קליטת האילן לשנות ערלה (נ"מ לענין שביעית)

שנות הערלה נמנות מיום קליטת האילן בקרקע, ולא מיום נטיעתו. זמן הקליטה הוא בדרך כלל ארבע עשר יום מיום הנטיעה. ואם רואים שהאילן נקלט קודם ארבע עשר יום, או לאחר ארבעה עשר יום, זמן הקליטה נחשב לפי מה שרואים (משפטי ארץ ערלה שם סעי' ג ע"פ הירושלמי שביעית פ"ב ה"ד וכן מורה לשון הרמב"ם שכתב וכמה הוא "סתם" קליטה לכל האילנות, שתי שבתות, וכן פסק החזון איש דיני ערלה אות ו').

[ולהלכה קשה להבחין ולראות שהאילן נקלט פחות מ"ד יום כיון שההשרשה מתחת האדמה ואין לנו אלא מה ששיעורו חכמים י"ד יום].

שיטת החזון איש במנין ימי הקליטה: יש אומרים שיום הנטיעה אינו נמנה בתוך ארבעה עשר הימים (לשון הרמב"ם שם הלכה י שהנוטע בט"ו באב עלתה לו שנה. ובהלכה יא כתב שאם נטע בט"ז אב לא עלתה לו שנה).¹ ויש אומרים שמונים גם אותו כיון שמקצת היום ככולו, וכך פסק החזון איש זצ"ל.² וזה נ"מ דלפי החזון איש יכול לנטוע אילן עד ט"ז אב והוא מספיק זה לענין תוספת שביעית.

עץ פרי שנטע עד ט"ז באב תשע"ח (וי"א ט"ו באב)

אילן שנטע עד ט"ו באב תשע"ח פירותיו שחנטו לפני ט"ו בשבט תשפ"א דינם כרבעי, ויחלל הפירות על מטבע. לפני שפודה פירות רבעי ודאיים מברך: "ברוך אתה ד' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציונו על פדיון רבעי" (שו"ע יו"ד ס' רצד סעי' ו, ע' משפטי ארץ ערלה פ"ב סעי' ז), ומותר לאוכלם ואינו צריך להפריש תרומות ומעשרות (משפטי ארץ שם פ"ב סעי' יג ואם אינו בוצר כדרכו אלא מעט מעט יש לדון לחיבו תרו"מ (ע"ש בהערה)).

שנת השמיטה: דיני ערלה ונטע רבעי נוהגים גם בפירות הגדלים בשנת השמיטה (משפטי ארץ שם סעי' יד ע"פ מתני מעשר שני פ"ה משנה א).

פירות שלא ידוע אם חנטו לפני ט"ו בשבט הם בספק ערלה (ע' משפטי ארץ שם).

הנוטע אילן בין ר"ח שבט עד ט"ו באב תשפ"א

הנוטע אילן בין התאריכים ר"ח שבט [י"ד יום לפני ט"ו בשבט] עד התאריך ט"ו באב תשפ"א הפירות האילן הם ערלה אא"כ חנטו לאחר ט"ו בשבט תשפ"ד (אין נפקא מינה להלכה בין

לקראת ט"ו בשבט ראש השנה לאילנות – ערב שנת השמיטה הבע"ט

יש חשיבות וחביבות מיוחדת לעסוק במצוות התלויות בארץ ויש כמה דברים הנוגעים למעשה במיוחד לשנה זו

[מי שיש בבעלותו פירות האילן (תפוזים, לימונים, שסק וכו') חשוב לשים לב בימים אלו איזה מפירותיה כבר חנטו לפני ט"ו בשבט וחייבים במעשר שני, ואלו מהן עוד לא חנטו וחייבים מעשר עני, וכן נ"מ לענין ערלה ורבעי וכדלהלן].

לאילו שנוהגין להפריש תרו"מ שוב על פירות וירקות: מט"ו בשבט ואילך יש לומר התנאי על פירות 'מה שצריך מעשר שני יהא מעשר שני (ויהיה מחולל על מטבע), ומה שצריך מעשר עני יהא מעשר עני. ועל ירקות כבר מראש השנה צריך לומר תנאי זו כיון שבירקות תרו"מ הולכים בתר לקיטה.

טעם שקבעו ט"ו בשבט ליו"ט – להזכירנו הלכותיה

כתב הג' אדר"ת בנפש דוד (הנהגה ט"ו) "ביום ט"ו בשבט למדתי הלכות מעשר מספר הרמב"ם ובמס' ר"ה י"ד ע"ב והלאה, וחזרתי לחדש דבר מה – כערכי, ויהא חשוב כקיום המצוה במעשר אילן, והתפללתי לדי' שיזכני באותה המצווה בפועל ממש מה"ת. ומאז נראה לי שמה שהראשונים קבעו יום זה ליום טוב, שלא לומר בו תחנון, הוא להזכירנו מצוות הפרשת מעשר אילנות וכו'".

ט"ו בשבט תשפ"א - מעשר עני

ירקות שלקטו מראש השנה של שנה השישית חייבים במעשר עני.³

פירות שהגיעו לעונת המעשרות (ע' להלן בגדר עונת המעשרות) לפני ט"ו בשבט צריך להפריש מעשר שני, ולאחר ט"ו בשבט צריך להפריש מעשר עני.

להפריש תרו"מ על פירות שהן מסופקים יאמר תנאי: מה שמעשר שני הוה מעשר שני ומחולל על מטבע שיחדתי, ואם מעשר עני מעשר עני.

לאכול הפירות בליל ט"ו בשבט

שאלה: ראובן התלהב שסוף סוף הגיע ט"ו בשבט לאחר 2.5 שנים מעת נטיעת האילן (בט"ו באב) ושמה שמחה גדולה, לקח קצת מהפירות בירך על פדיון נטע רבעי, חיללם על מטבע, ואכלם במסיבת ט"ו בשבט, האם עשה כדן?

תשובה: ראובן עבר על איסור אכילת ערלה. דהרי רק פירות שחנטו מליל ט"ו בשבט ואילך כשרים לאכילה, והרי חנטה הוא שלב מוקדם בגידול הפרי, וכל פרי הראוי לאכילה בליל ט"ו בשבט כבר חנט לפני ליל ט"ו בשבט, ונמצא שהפירות הן עדיין ערלה.

ופרי שחנט בתוך שנות הערלה, אף על פי שעיקר גידולו לאחר מיכן, אסור הוא משום ערלה (שו"ע יו"ד ס' רצד סעי' ד).

שיעור חנטה: חנטה היא השלב שלאחר נפילת הפרח, כשכבר ניכר הפרי (בגמרא נקרא שלב זה "סמדר"). בענבים, זיתים וחרובים, החנטה בשלב מאוחר יותר⁴ (חזון איש דיני ערלה

(משיגדל העץ עליהן – רש"י פסחים נג ע"א), בהרובין משישרשו (משיראו בהן כעין שרשרות של חרובין – רש"י שם ע"ב).

² ע"ש שביאר מדוע כאן הזמן הקובע הוא חנטה ולא עונת המעשרות, אע"פ שעונת המעשרות הוא הזמן הקובע לשנות המעשר להרמב"ם.

³ והקשה במנחת חינוך מצוה רמו (בסוף) מדוע אין אומרים מקצת היום ככולו, והרי בפסחים נה לגבי תבואה ששתה קודם ט"ו ניסן, וצריך להשריש קודם לעומר מבואר שמקצת היום ככולו. ותירץ שמקורו של הרמב"ם הוא בגמ' מנחות דף ע ששם משמע שמונים שמונים יום מעת לעת ולא אמרינן מקצת היום ככולו. וכן כתב הרש"ש ר"ה דף י. בנודע ביהודה (או"ח תניניא) ס' פד תירץ שמקצת היום ככולו אמרינן רק למ"ד ג' ימים לקליטה, אך למ"ד י"ד יום צריכים י"ד יום שלמים, ולא אמרינן מקצת שבת ככולה.

⁴ יש לציין מנהג רבים מהחכשרים לא לתת מעשר עני בפועל, רק מפרישים בלי נתינה, והפירות יצאו מדי טבל, וזה באחריות המפעל (בהרבה מקרים המפעל אינו שם לב לדבר זה ואכמ"ל).

² ע' חזון איש דיני ערלה אות ו', שהשיעור בענבים הוא בוסר, והוא מאוחר מסמדר. אמנם אין ידוע מתי הוא בוסר בענבים, כמבואר בשו"ע ס' רב סע' ב (ראה רבינו חננאל פסחים נג ע"א, וצ"ע). בזיתים השיעור משינצו

עונת המעשרות

'עונת המעשרות' הוא זמן מסוים בתהליך הבשלת הפרי, אשר בו חלה על הפרי תורת תרומות ומעשרות, לכן ישנן כמה הלכות הנקבעות לפי זמן הגעת הפרי לעונת המעשרות.

דעת הרמב"ם (מעשר שני פ"א ה"ב) זמן 'עונת המעשרות' הוא מה שנקרא בחז"ל 'חנטה' והוא קובע את התייחסות פירות האילן לשנות המעשר, שאם הגיעו לעונת המעשרות בשנים א' ב' ד' ה' לשמיטה (מט"ו) בשהט לט"ו בשבט) מפרישים מהם מעשר שני, ואם הגיעו לעונת המעשרות בשנים ג' ו' לשמיטה מפרישים מהם מעשר עני. וכן אין מעשרים מפירות שהגיעו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט על פירות שהגיעו לעונת המעשרות לאחר ט"ו בשבט, מפני שאין מעשרים מפירות שנה אחת על חברתה. יש חולקים ואומרים שהזמן שנקרא 'חנטת הפרי' הוא בזמנים מוקדמים לפני שהגיע הפרי לעונת המעשרות (משפטי ארץ תרומות ומעשרות פ: ט סעי' ג).

חכמים נתנו סימנים לקביעת זמן עונת המעשרות בחלק מן הפירות כפי שהם מנויים בתחילת מסכת מעשרות. וכתבו שסימנים אלו מורים שהגיע הפרי לשליש גידולו. בזמנינו כתבו האחרונים, שאין אנו בקיאים בסימנים שנתנו חז"ל (וגם אין אנו בטוחים בודאות בזיהוי חלק מן הפירות המנויים במשנה), לכן צריך זהירות יתירה בבואנו לקבוע אימתי כבר הגיעו הפירות לעונת המעשרות, ואימתי לא הגיעו לעונת המעשרות, עי' משנה ריש מעשרות רמב"ם פ"ב ה"ג-ה) **משפטי ארץ שם**.

פירות ערלה בשנת השמיטה

בשנת השמיטה כאשר מפקירים את האילנות צריך לסמן מה הם האילנות שיש בהם איסור ערלה, כדי שבני אדם לא ישללו בהם (משנה מעשר שני פ"ה משנה א', רמב"ם מעשר שני פ"ט הל' ז).

להציב שלט: בזמן המשנה היו שמים חרסית מסביב לעצים והיינו חרס שבורה מסביב לערוגה של ערלה לסמן שהעץ ערלה, ובימינו אין זה סימן, וצריך להציב שלט שעליו כתוב שהפירות הם של ערלה ואסורים בהנאה, או של רבעי ואסורים באכילה בלא פדיון (**משפטי ארץ** שביעית פ"ח סעי' ו).

תרומות ומעשרות בשנת השמיטה

פירות שנת שמיטה פטורים מתרומות ומעשרות. בטעם הפטור, יש אומרים שהוא משום שהם הפקר והפקר פטור מתרומות ומעשרות, ויש אומרים משום שפירות השנה השביעית אינם חייבים בתרומות ומעשרות (עי' מעשרות פ"א משנה א', **משפטי ארץ** שביעית פ"ח סעי' א).

פירות נכרי: פירות שנת שמיטה שגדלו ברשות נכרים ונגמרה מלאכתם ברשות ישראל, חייבים בתרומות ומעשרות בלי ברכה (ראה בהערה).^ט

<p>להערות והארות – 0533-163-916 נא להשאיר הודעה (מ. הרסקין מודיעין עילית)</p> <p>ניתן לקבל הגיליון במייל: g089285647@gmail.com וכן הגיליון 'ללמוד ולקיים' על סדר הדף היומי</p>
<p>"קו בארבע אמות" 0722-549-661 דף היומי: עניינים מעשיים - שלווח 1,2 לענין הלכה - שלווח 3 השבוע בענין מלאכת בורר בשבת בגיליונות</p>

^ה ז"ל השערי צדק פ"ב ה"ט ולפי שלדעתי אין אנו בקיאים באותם שיעורים לכן לא העתקתי, אלא נקוט כלל זה משהתחיל להתבשל קצת בתחילת בישולו אז היגע לעונת המעשרות. ועי' במנחת שלמה סי' נא אות יד לענין מה שהתירו בשנה לתלוש פירות שביעית רק אחר שהגיעו עונת המעשרות ולא קודם משום הפסד פירות שביעית, שכתב לדון בזמננו שרואים בעליל שנשתנה הטבע ותאנים ורימונים וכדו' אינם נאכלים לשום אדם בשיעור זה אף לנפש היפה, ולא עוד אלא שהם מזיקים, לכן אפשר שנשתנה גם הדין ויאסר בתלושה והכנסה לבית משום הפסד. ואם נפרט שעונת המעשרות הוא שליש בישול הפרי נראה שהסכים שהדין כן אף בזמננו (כמו רש"י ר"ה יב) וי"א שליש משקל ועי' חזון איש שביעית יט ס"ק כג שהוכיח מהרמב"ם דשליש משקל ושליש בישול הם באותו זמן. וצ"ע.

^ו (רמ"א יו"ד סי' שלא סעי' יט, וכתב פאת השולחן סי' כג סעי' יב שיפריש בלי ברכה, וכן הכרעת החזון איש סוף סי' ט וסי' כ ס"ק ז וטעמו, משום שפירות נכרים שנגמרה מלאכתם ביד ישראל, חייבים בשאר השנים בתרומות ומעשרות בברכה, כמבואר ברמב"ם תרומות פ"א הי"א, אך בשמיטה שחייב ההפרשה הוא בספק ותלוי במחלוקת הבית יוסף והמביט יש להפריש בלי ברכה, משפטי ארץ פ"ח סי' ב).

ממקרה זה מפרישים מעשר עני. ונהגו להפריש גם מעשר שני, ולומר נוסח ההפרשה: "ומעשר שני בדרומם של הפירות ומחולל... ואם צריך מעשר עני היא מעשר עני בדרומם (משפטי ארץ שם).

תאריכים אלו). ולכן מצד איסור ערלה אין ענין למהר לנטוע אילן בחצי שנה הקרובה (רק באופן מעשי בהרבה מקרים יש ענין לנטוע בחורף מאשר להמתין עד אמצע הקיץ).

הנוטע אילן לפני ר"ח שבט תשפ"א

הנוטע אילן בין ראש השנה תשפ"א עד ר"ח שבט תשפ"א: לרוב הפוסקים וכן הכריע החזון איש אין נ"מ להלכה וצריך להמתין עד ט"ו בשבט תשפ"ד עד שהפירות יצאו בכלל ערלה. וי"א בדעת הרמב"ם שסגי בכך להמתין ג' שנים מיום ליום, דהיינו אם נטע בר"ח חשוון ונקלט בט"ו חשוון, הפירות מותרין באכילה (עיי' פדיון מרבעל) בט"ו חשוון תשפ"ד. (עי' **משפטי ארץ** ערלה פ"ב).

נטע אילן לפני ראש השנה תשפ"א ולאחר ט"ו באב תשפ"א

נטע אילן לאחר ט"ו באב תש"פ, לכתחילה גם בפירות אלו יש להמתין עד ט"ו בשבט תשפ"ד (ואם נטע לפני ט"ו באב תש"פ הפירות מותרין כבר בט"ו בשבט תשפ"ג). ויש מקילין שכבר מראש השנה תשפ"ד הפירות מותרין באכילה.

בחוץ לארץ כתב החזון איש יכול לסמוך על דעה זו (**משפטי ארץ** שם).

סיכום: הנוטע אילן לפני ט"ו באב: עליו להמתין שתים וחצי שנים עד ט"ו בשבט עד סוף שנות הערלה (ופירות שחנטו מט"ו בשבט ואילך מותרין באכילה עיי' פדיון רבעל), ושלוש וחצי שנים עד גמר שנת רבעי (ופירות שחנטו מט"ו בשבט ואילך מותרין באכילה) (וצריכים להפריש תרומ"מ).

הנוטע אילן לאחר ט"ו באב: עליו להמתין שלש וחצי שנים עד ט"ו בשבט (ויש מקום להקל כבר מראש השנה עי' לעיל) עד סוף שנות הערלה, וארבע וחצי שנים עד סוף שנת רבעי.

תוספת שמיטה בזמננו

הנוטע אילן לאחר ט"ו באב תשפ"א

הנוטע אילן בארץ ישראל בערב שנת השמיטה (השנה לאחר ט"ו באב תשפ"א (וי"א לאחר ט"ו באב) חייב לעקור את העץ (**משפטי ארץ** פ"א סעי' יג ע"פ הרמב"ם פ"ג ה"א). ואין בזה משום בל תשחית, משום שהעקירה משום חשש איסור. אמנם לרווחא דמילתא באילני מאכל רצוי לעוקרו עיי' גוי, ובאופן שיקנה לו את האילן עיי' לקצו (עי' ספר **משמרת השביעית** עמ' יח).

עונת המעשרות: דין חנטה הוא הזמן לענין ערלה, אבל לענין שנת מעשרות והולכים בתר עונת המעשרות שהוא שיעור קצת אחרי החנטה שכבר ראוי הפרי קצת לאכילה.

לסמן את הפירות ביום י"ד בשבט אה"צ

אילן שמקצת פירותיו חנטו בתוך שנות ערלה ומקצתם אחרי שנות ערלה, מה שחנט בתוך שנות ערלה אסור לעולם ומה שחנט אחרי שנות ערלה מותר. כן כתב החזון איש (שביעית סי' ז ס"ק כב ד"ה ונראה דידן עי' **משפטי ארץ** שם העי' 2).

וכן לענין תרומ"מ פירות שכבר חנטו לפני תחילת ליל ט"ו בשבט חייבים מעשר שני, ואם חנטו לאחר תחילת ליל ט"ו בשבט חייבים מעשר עני. ויכול לסמן את הפירות שכבר חנטו.

ערלה בחוץ לארץ

ערלה נוהגת בחוץ לארץ הלכה למשה מסיני, וט"ו בשבט הוא נ"מ לשנות הערלה. ספק ערלה בחז"ל מותר (שו"ע סי' רצד סעי' ט). ולכן מותר לקנות ולאכול פירות שגדלו בחז"ל כאשר לא ידוע אם הם בעצי ערלה או מעצי היתר (שו"ע שם).

הקונה פירות בחוץ לארץ בלי פיקוח

עוד נ"מ בחוץ לארץ בפירות שמגיעים מארץ ישראל בלי פיקוח שמוכרים בחנויות. (ורשום עליהן תוצרת ארץ ישראל), אם פירות אלו אין להם אחוזה ערלה גבוהים, יכול לאוכלם וצריכים להפריש תרומות ומעשרות מספק (ולאחר ט"ו בשבט יעשה נוסח עם תנאי 'אם צריך מעשר שני יהא מעשר שני ומחולל על מטבע שיחדתי, ואם צריך מעשר עני יהא מעשר עני). ניתן לברר אחוזה ערלה על פירות אצל **בהמ"ד גבוה להלכה בהתיישבות**.

^ה אם קונה אילן 'מוכח' ממשתלה יכול להמתין עד ט"ו באב, ואם נוטע עם זרע ראוי להקדים לימי החורף.

^א **חנטה בין ראש השנה לט"ו באב:** הרא"ש כתב בסוף הל' ערלה, שלמעשה אין נ"מ במחלוקת זו כי אין במציאות חנטה בין ראש השנה לט"ו בשבט. וכתב במשפטי ארץ (ערלה פ"ב העי' 14) שבארץ ישראל מצוי הדבר בשסק, בלימון ובעוד מינים שעוברים טיפול להקדמת החנטה. כמו כן מצוי הדבר דרומית לקו המשווה (בדרום אפריקה, אוסטרליה וכו') ראה כרם ציון, גאון צבי הלכות ערלה פ"ט, שו"ת הר צבי יו"ד סי' כט ומעדני ארץ סוף ספר תרומות סי' ט אות ז.